

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-VIII

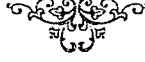
BÜTÜN YÖNLERİYLE
YAHUDİLİK

(ULUSLARARASI SEMPOZYUM)

18-19 ŞUBAT 2012

Ankara-2012

HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ YAHUDİLİK TARİHİ BAĞLAMINDA JOSEPHUS FLAVİUS

Yrd. Doç. Dr. Bekir Zakir ÇOBAN*

Kudüs İbrani Üniversitesi'nden arkeolog Ehud Netzer otuz beş yıllık uzun bir araştırma sonucunda 2007 yılında Kral Herod'un mezarını buldu. Netzer'e yol gösteren en önemli kaynak Josephus'un eserleriydi.¹

Miladi ilk yüzyılda yaşamış olan Josephus Flavius arkasında değerli bir külliyat bırakmıştır. Bu külliyat gerek Yahudilik gerekse Roma ve Hıristiyanlık açısından son derece önemlidir. Josephus'un eserleri ve bu eserlerin tercümelerinin sıhhati başlı başına bir tartışma konusu olmakla birlikte –bizim burada bu tartışmalara girme imkanımız yoktur- ona isnad edilen metinler her halükarda o dönemle ilgili birinci el kaynak konumundadır. Fakat ilginçtir ki eserleri yüzyıllardır bilinmesine rağmen 20. yüzyılın başlarına kadar Josephus bilimsel araştırmalarda neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Bunun temel nedeni onun Hıristiyanlar tarafından bir “ferisi”, Yahudilerce de “hain” olarak görülmesidir ve ancak geçen yüzyıl başlarından itibaren bu bakış açısı değişebilmiştir. Bundan sonra teolojiden arkeolojiye Josephus'la ilgili pek çok

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
1 2010 yılında ölen Ehud Netzer ve Kral Herod'un mezarını keşfiyle ilgili bkz. *New York Times*, 29 Ekim, 2010. Josephus Yahudi savaşını anlattığı eseri olan *Jewish War*'da Herod'un ölümü ve mezarından söz etmektedir (bkz. *War*, v.3.). Bu tebliğde Josephus'un eserlerinin şu basımları esas alınmıştır. Josephus Flavius, *Jewish Antiquities*, trans. by H.J. Thackeray ve diğerleri, Loeb Classical Library, London 1966; Josephus Flavius, *The Jewish War*, trans. by G.A. Williamson, Penguin Books, Great Britain, 1969; Josephus Flavius, *The Life*, trans. by H.J. Thackeray, Loeb Classical Library, London, 1966; Josephus Flavius, *Against Apion*, trans. by H.J. Thackeray, Loeb Classical Library, London, 1966; *Complete Works of Josephus*, Bigelow, Brown & Co., Inc., New York, tarihsiz, 4 cilt. Eserlerin kısa isimlerinde ve metin atıflarında (kitap/bölüm/paragraf numaraları şeklinde) İngilizcede çoğunlukla kullanılan biçim tercih edilmiştir.

çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında Josephus'tan mülhem meşhur bir matematik problemi bile vardır.²

Josephus hem kendinden önceki Yahudi tarihi ve dini ile ilgili malumat verir hem de kendi dönemindeki Yahudilik hakkında bize ilk elden bilgiler sunar. Bu kapsamda o yaşadığı dönemdeki çeşitli kişiler, gruplar, olaylar ve yerler hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Dönemin Yahudi grupları ile ilgili en önemli malumatı onda buluruz. Yahudilerin Roma'ya isyanıyla başlayan ve Mabel'in tahribi ile sonuçlanan miladi 66-73 yılları arasındaki savaşa ise Josephus bizzat katılmıştır ve eserlerinden biri tamamen bu savaşı anlatmaktadır. Savaş esnasındaki bir takım konuşmalara varıncaya kadar ayrıntılıdır anlattıkları.³ O dönem Kudüs'ün ve yıkılmadan önceki son haliyle Mabel'in yegane tasvirini de Josephus'un bu eserinde görürüz.⁴

Josephus Flavius ve Eserleri

Bugün sıklıkla kullandığımız Josephus Flavius ismi Latince'dir. İbrani'de *Mattiyahu ben Yasef Ha Kohen* veya *Yasef ben Mattias* adıyla bilinmektedir. O kendisini kısaca "Matthias'ın oğlu bir Yahudi" olarak tanıtır.⁵ Aristokrat bir Yahudi ailesinden geldiği bilinmektedir. Hayat serüveni içerisinde sırayla din adamı, asker ve tarihçi kimlikleri öne çıkan Josephus M.S. 37 veya 38 yılında Kudüs'te doğmuş, M.S. 100 yılında Roma'da ölmüştür. Yahudi savaşında *Galile* bölgesinin komutanı olarak Roma ordusuna karşı savaşan ve bu esnada esir düşen Josephus, Roma ordusunun komutanı *Vespasian'a* çok yakında imparator olacağını söylemiş ve kehanetinin gerçekleşmesi üzerine,

2 Bkz. Peter Schumer, "The Josephus Problem: Once More around", *Mathematics Magazine*, Vol. 75, No. 1 (Feb., 2002), ss. 12-17. Türkiye'de Dinler Tarihi alanında kaynak olarak zaman zaman kullanılmakla birlikte Yunan Dili Edebiyatı alanında yapılmış bir yüksek lisans tezi (Nazlı Berivan Ak, *İ.S. I. Yüzyıl Roma Dünyasındaki Yeri, İçeriği, Anılınması ve Olası İşlevleri Çerçevesinde Flavius Iosephus'un Contra Apionem Adlı Eseri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008) dışında özel olarak Josephus'la ilgili yapılmış akademik bir araştırma -görebildiğimiz kadarıyla- mevcut değildir. Bugün piyasada Josephus'u konu alıyor denilebilecek yegane kitap ise Beki L. Bahar'ın yazdığı bir oyundur (*Demokles'in Kılıcı*, İstanbul, 2004).

3 Mesela Titus'un Kudüs'e girdikten sonra Yahudilere yaptığı konuşma: bkz. *War*, vi. 6.

4 Bkz. *War*, v. 4-5. bölümler. Josephus ayrıca Kudüs'ün daha önceki yıkımları hakkında kısa bir tarihçe anlatır. Bkz. *War*, vi. 10.

5 *War*, i. 3. Josephus'un Galile'deki faaliyetleri hakkında bkz. Solomon Zeitlin, "Who Were the Galileans? New Light on Josephus' Activities in Galilee", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 64, No. 3 (Jan., 1974), ss. 189-203.

yeni imparator tarafından serbest bırakılmıştır.⁶ Bu tarihten sonra Roma hizmetine girmiş, Vespasian'ın soyadını (*Flavius*) almış, Vespasian'ın oğlu Titus komutasındaki Roma ordusunun Kudüs kuşatmasına katılmış, arabuluculuk denemeleri ise her iki taraf da kendisine tam anlamıyla güvenmediği için işe yaramamıştır.⁷ Savaşın sona ermesi, yani Yahudi isyanının bastırılmasının ardından Roma'ya yerleşen Josephus'a yüksek bir maaş, Roma vatandaşlığı ve vergi muafiyeti bahşedilmiştir. Bundan sonraki ömrünü ise eserlerini yazarak tamamlamıştır.⁸

Josephus'un eserlerini kaleme aldığı tarih 75-99 arası olarak tahmin edilmektedir. Çoğunlukla Aramice yazdığı düşünülür fakat eserlerin bilinen en eski nüshaları Yunancadır. Daha önce Latince bazı eksik versiyonları mevcut olmakla birlikte Josephus'un eserleri tam şekliyle ilk defa 1544'de *Arlenius* tarafından Yunanca olarak yayınlanmıştır. İlk İngilizce tercümesi 1602 tarihli'dir. Günümüzdeki İngilizce baskılarının temel kaynağı olan *Whiston versiyonu* ise 1732'de yayınlanmıştır. 1885-95 arasında ise *Benedictus Niese* Josephus külliyatının standart Grekçe el yazmalarını yayınlamıştır. Josephus'un eserlerinin bir de Rusya kaynaklı *Slav versiyonu* söz konusudur. Fakat Yunanca'ya dayanan bu versiyon bilim adamlarının çoğu tarafından "fazlaca Hıristiyan müdahalesine maruz kalmış" bulunur. Başta da belirttiğimiz gibi eserlerin tasnifi ve tercümeleri konusunda bir hayli tartışma mevcuttur. Hatta eldeki en eski Yunanca nüshalar için dahi bazı tercüme problemlerinden, daha doğrusu müdahalelerden bahsedilmektedir.⁹

6 *War*, iii. 8.

7 Josephus birkaç defa Titus tarafından onları isyandan vazgeçirmek amacıyla Yahudi liderleriyle konuşmaya gönderilmiştir bkz. *War*, v. 9; vi. 2.

8 Josephus'un hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Per Bilde, *Flavius Josephus Between Jerusalem and Rome: His Life, his Works and their Importance*, Great Britain, 1988; Seth Schwartz, *Josephus and Judaism from 70 to 100 of the Common Era*, Columbia University, 1985, ss. 1-35; Menahem Schmelzer, "Josephus Flavius", *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem, 1971, vol. 10, ss. 251-265.

9 Bkz. Gohei Hata, "Is the Greek Version of Josephus' *Jewish War* a Translation or a Rewriting of the First Version?", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 66, No. 2 (Oct., 1975), ss. 89-108. İngilizce çevirilerdeki -özellikle *Halakah* ile ilgili- hatalar konusunda bkz. David Goldenberg, "The Halakha in Josephus and in Tannaitic Literature: A Comparative Study", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 67, No. 1 (Jul., 1976), s. 37-39. Josephus'un eserlerinin otantikliği hakkında bkz. Seth Schwartz, *Josephus and Judaism*, s. 364.

Josephus'a ait olduğu kabul edilen dört temel metin vardır. Bunlar çokça kullanılan İngilizce adlarıyla şöyledir: *Antiquities of the Jews* (Yahudi Tarihi) ; *Jewish War* (Yahudi Savaşı); *Life* (Otobiyografi); *Against Apion* (Apion'a Karşı). En uzun *Antiquities* (1400 sayfa civarında) olmak üzere Josephus külliyyatı yaklaşık olarak 2500 sayfalık bir metinden müteşekkildir.

Antiquities'te Josephus yaratılıştan Yahudi savaşına kadar geniş bir Yahudi tarihi anlatır. İleride bahsedeceğimiz üzere, bu eserin en önemli özelliği Yahudi tarihini Helen kültürünce anlaşılabilir bir formda aktarmasıdır. Bu yüzden de Josephus'un bu eseri -diğer eserleri gibi- çoğunlukla Yahudiliği Romalılara hoş gösterme gayretiyle yazdığı iddia edilir. *Jewish War* daha önce de belirttiğimiz üzere Josephus'un bizzat katıldığı Yahudi savaşını anlatır. Ancak eser biraz daha geriden, M.Ö. II. Yüzyıldan, yani Makkabiler döneminden başlayarak Yahudi tarihindeki önemli gelişmeleri aktarmakla başlar ve savaşın sonuna kadar gelir. Eser Josephus'un Roma propagandası yapmak ve Yahudilere ihanet etmekle itham edilmesine neden olmuştur. Zira o, Yahudi isyanını haksız bulur ve söz konusu savaşın gereksizliğine inanır. Ona göre savaşın nedeni bazı militanların ve gayretkeşlerin kışkırtmasıdır. Gerçek Yahudiler savaş değil barıştan yanadır ve Roma ile bir sorunları yoktur. Josephus'un kendi hayatını özetlediği *Life* aslında *Antiquities*'in sonuna eklenmiş bir otobiyografidir. Ancak daha çok Josephus'un Galile savunmasıyla ilgili kendisine yönelik ithamlara verdiği cevapları içerir. Bunlar da daha ziyade onun baş düşmanı diyebileceğimiz bir başka yahudi tarihçi ve yazar *Justus Tiberias*'a yöneliktir. Tiberias'ın Josephus'a çok benzer bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Vespasian ve Titusla ilişkisine benzer biçimde o da bölgedeki Romalı yöneticilerden biri olan II. Agrippa'nın yakınındaki bir kişiliktir. Bununla birlikte, hakkında Josephus kadar malumat bulunan bir isim değildir. Eserleri günümüze ulaşmamıştır. Ancak Yahudi savaşıyla alakalı onun da -Josephus'u suçladığı- bir eseri olduğu, hatta Josephus gibi Tiberias'ın da geniş bir Yahudi tarihi yazdığı en azından başka yazarlar tarafından yapılan atıflardan bilinmektedir.

Against Apion'da Josephus'un kendi hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler verir. İki bölümden oluşan bu eserin ilk kısmında yazar, Helen yazarların -özellikle Apion'un- Yahudilere yönelttiği eleştirilere cevap verir. İkinci

bölümde ise Yahudiliğin ahlakî açıdan Helenizmden üstünlüğünü savunur. Josephus'un burada polemiğe girdiği Apion M.Ö. 20 – M.S. 48 yılları arasında yaşamış, İskenderiye'de okumuş sonra Roma'ya yerleşmiş bir pagan yazardır. Homer'in şiirleri üzerine şerhler yazmıştır. Sofistler olarak bilinen akıma mensup olduğu söylenir. Yahudiliğe karşı eleştirileri bilinmektedir fakat hiçbir eseri günümüze ulaşmamıştır. Bunlar dışında Josephus'a atfedilen, Whiston versiyonunda da onun eserleri içerisinde yer alan bir metin daha vardır. Burada Helen kültüründeki *hades* (cehennem) düşüncesi eleştirilir. Fakat *Discourse to the Greeks Concerning Hades* (Greklerle *Hades* Üzerine Tartışma) adındaki 6-7 sayfalık bu küçük metnin 3. yüzyılda yaşamış Hıristiyan teologu *Romalı Hyppolitus* (170-235)'a ait olduğu yönünde de ciddi bir kanaat bulunmaktadır.

Josephus, Helenizm ve Ortodoks Yahudi Geleneği

Josephus'un dinî ve felsefî açıdan Helenizmle Yahudiliği bağdaştırma gayreti içerisinde olduğu konusunda neredeyse onunla ilgili yazan herkes hemfikirdir. Hatta pek çok yazar onun "*Tevrat*'ı Helenleştirdiği"ni iddia eder. Çoğuna göre Musa ve diğer Yahudi peygamberlerini Josephus birer antik Yunan filozofu veya siyaset kuramcısı gibi anlatır. Tanrı'yı, insanı, rahipliği, Yahudi ritüellerini Helen formlarına uyarlayarak açıklamıştır.¹⁰ Bu bakımdan genellikle o *Philo*'nun bir benzeri olarak görülür.¹¹ Hatta bazılarının göre "eserlerin de soğuk bir pragmatizm vardır".¹²

¹⁰ Bkz. George Foot Moore, "Fate and Free Will in the Jewish Philosophies According to Josephus", *The Harvard Theological Review*, Vol. 22, No. 4 (Oct., 1929), ss. 371-389; Louis H. Feldman, "Josephus' Portrait of Moses", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 82, No. 3/4 (Jan. - Apr., 1992), ss. 285-328; Paul Spilsbury, "Flavius Josephus on the Rise and Fall of the Roman Empire", *Journal of Theological Studies*, Vol. 54, I, April, 2003, ss. 1-24; Jerry Leroy Daniel, *Apologetics in Josephus*, The State University of New Jersey, New Jersey, 1981; Masateru Hayashi, *Moses in the "Jewish Antiquities": Josephus' Political Philosophy*, Jewish Institute of Religion, Ohio, 1992; Stuart Dunbar Robertson, *The Account of Ancient Israelite Tabernacle and First Priesthood in the Jewish Antiquities of Josephus Flavius*, Annenberg Research Institute, Philadelphia, 1991.

¹¹ Josephus'un yazdıklarından onun Philo ve eserlerinden haberdar olduğunu anlaşılmaktadır. *Antiquities*'de (xviii. 8. 1.) Philo'nun felsefede ve her konuda yetenekli biri olduğunu, özellikle Apion'un Yahudilerle ilgili kötü propagandasına karşı Roma yetkilileriyle durumu izah edecek bir görüşme için oluşturulan üç kişilik heyetin başı olduğunu söyler.

¹² Paul Spilsbury, "Flavius Josephus on the Rise and Fall of the Roman Empire", s. 5.

Böyle düşünenlere göre Josephus Yahudi tarihi ve Kanununu Helenist bir tarzda ve seçici bir yaklaşımla anlatmıştır. Ayrıca Kanun'la ilgili yorumlarında zaman zaman geleneksel yorumların oldukça dışına çıkmıştır. O, Yahudi kahramanlarını daha da kahraman yapmış, onların kusurlu yanlarını ise sansürlemiştir. Josephus'un anlatımında İbrahim bir Yunan filozofuna, Musa da karizmatik bir lidere dönüşmüştür. Yahudilikte merkezi bir öneme sahip olan "antlaşma", "seçilmişlik" ve "Yahudiliğin yegane gerçek din olduğu" fikri göz ardı edilmiştir ve o, *Tevrat*'ı rasyonalize etme gayreti içerisindeydi.¹³ Ona göre -ki bu yönüyle tipik Yahudi hissiyatından ve *Tevrat*'tan ayrılmaktadır- Tanrı tarihi bizzat yönetir ve Roma'nın gücü de O'nun takdirinin bir sonucudur.¹⁴ Roma ordusunu Tanrı'nın bir aracı olarak görmüştür ve yine -Grek zihin kalıplarına uyarak- Yahudilerin başı olarak Tanrı'yı değil Musa'yı ön plana çıkarmıştır.¹⁵ Hatta Tanrı'nın bu takdirini kavrayamayan Yahudiler Romalılar tarafından cezalandırılmayı hak etmişlerdir.¹⁶ Çizdiği Musa imajı Platon ve Aristo'nun siyaset felsefesine dayanmaktadır.¹⁷ Bunun yanında *Halakah* açısından Josephus'ta o dönem *Tannaiik* literatürde bulunmayan pek çok hususun yer aldığını iddia edenler vardır.¹⁸ Yine benzer bir yoruma göre Tevrat ve Yahudi Kanunu konusundaki yorumlarında çok defa geleneksel çizgiden ayrılmanın dışında Josephus, bazen Kanun'da hiç olmayan kurallar ihdas etmiştir. Mesela o *Apion*'da (ii, 28) Yahudi Kanunu'na göre rüşvet alan yargıcın cezasının ölüm olduğunu söyler. Oysa bu geleneksel *halakah*da olma-

13 Jerry Leroy Daniel, *a.g.e.*, s. ii, iii, 212.

14 Paul Spilsbury, *a.g.m.*, ss. 1-24.

15 David McClister, *Ethnicity and Jewish Identity in Josephus*, University of Florida, 2008, s. 277.

16 Nicole Kelley, "The Cosmopolitan Expression of Josephus's Prophetic Perspective in the Jewish War", *Harvard Theological Review*, 97: 3 (2004), S. 261. Josephus gerçekten de Mabel'din tahribine yol açan isyan yanlısı Yahudilere oldukça kızgındır ve bu bağlamda Titus'un savaş esnasında Yahudilere yaptığı bazı konuşmaları aktarır. Bunlardan birinde Titus Yahudilere Mabel'de zarar vermek istemediğini belirtir ve "neden kutsal mekanı başkalarının ve yahudilerin kanlarıyla kirletmek istiyorsunuz?" diye sorar. *War*, vi.2.4.

17 Bkz. Masateru Hayashi, *Moses in the "Jewish Antiquities": Josephus' Political Philosophy*, Jewish Institute of Religion, Ohio, 1992.

18 Bkz. David Goldenberg, "The Halakha in Josephus and in Tannaitic Literature: A Comparative Study", ss. 30-43; Louis H. Feldman, "Josephus as a Biblical Interpreter: The 'Aqedah'", *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Vol. 75, No. 3 (Jan., 1985), ss. 212-252.

yan bir cezadır. Benzer şekilde *Antiquities*'de (iv, 8. 27.) geleneksel kanunda öküz ve koyun çalma ile ilgili cezayı tüm sığır cinsine teşmil eder.¹⁹

Tüm bu yorumlar Josephus'la ilgili üç temel soruyu aklımıza getirmektedir: 1) Josephus geleneksel Yahudilikten ne kadar uzaklaşmıştır? 2) Yahudiliği Helenistik bir tarzda anlatmasının amacı nedir? Onun bakış açısı kendine has mıdır, yoksa dayandığı kaynaklar var mıdır? Aslında Josephus'un metinlerinde de, ona yönelik yukarıda bahsettiğimiz türden yorumlar yapan yazarlarda da -doğrudan veya dolaylı olarak- bu soruların cevaplarını görmek mümkündür.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Josephus kendisini ferisi geleneğine mensup bir Yahudi olarak tanımlar. Bazı Yahudilere kırgındır, bir takım dinî ve felsefi yorumları geleneksel (ya da sonraki ortodoks) çizgiden farklıdır. Fakat o hiçbir zaman himayesi altına girdiği Roma'nın inançlarını benimsemiş, pagan inanç ve uygulamalarına asla iyi gözle bakmamıştır. Yahudi kimliği ve tarihinin değerine inanan biri vardır karşımızda. Aslında Yahudiliğin Helenizmden üstünlüğünü savunur. "Farklı" yorumları olsa da Yahudi tarihi ve inançlarına daima sahip çıktığı görülür. Özellikle *Apion*'da Yahudi kanunlarından bahsederken pek çok pasaja "bizim Kanunumuzda" diye başlar.²⁰ Putperestlik konusunda tipik bir Yahudi hassasiyetine sahiptir. Bu konuda asla Roma inançlarını övmemiş, bilakis eleştirmiştir.²¹ Yahudiliği anlatırken Helen formlarını kullanmakla birlikte Yahudi tarihini Helen değerlerinin önemli bir kaynağı olarak görür. Mısır, Yunan ve Roma ona göre Yahudi tarihinden önemli şeyler öğrenmişlerdir. İbrahim Mısırlılara ve Yunanlılara bilimi ve felsefeyi öğretmiştir; rahiplerden oluşan bir senato aristokrasisi Musa'ya dayanır ve Roma monarşiyi aslında Musa'dan öğrenmiştir.²² Yani Josephus Yahudiliği Helenleştirdiği gibi Roma'yı da Yahudileştirmiştir.

İkinci sorumuza gelecek olursak; "Josephus'un amacı sadece tarihi kaydetmek değildir."²³ Pratik bir gayesi vardır ve eserlerinin özünde yatan apoloji-

19 Bernard Revel, "Some Anti-Traditional Laws of Josephus", *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 14, No. 3 (Jan., 1924), s. 295, 296.

20 Bkz. *Apion*, i, ii.

21 Bu konuda bkz. Jason Q von Ehrenkrook, *Sculpting Idolatry in Flavian Rome: Aniconic Rhetoric in the Writings of Flavius Josephus*, University of Michigan, 2009.

22 Bkz. Hayashi, *Moses in the "Jewish Antiquities"*.

23 Seth Schwarts, *Josephus and Judaism*, s. 3.

dir, yani Yahudiliği savunmaktır. Peki kime karşıdır bu savunma? Kısaca dönemin Yahudi karşıtlığına denebilir. Zira o dönemde yaygın bir "Judeofobia" dan söz etmek mümkündür. *Cicero, Juvenal, Tacitus* gibi pagan yazarların hemen hepsinde bunu görmek mümkündür.²⁴ *Josephus Apion, Apollonius Molo* gibi isimlerle ise adlarını vererek polemiğe girer. Yani Josephus'un cevap vermeye çalıştığı eleştirilerin çoğunluğu *gentilelere* aittir. Yahudi karşıtlığına ek olarak Josephus'un apolojik bir söylem kullanmasının nedenleri arasında Roma'nın hakim güç olmasını ve bizzat iştirak ettiği savaşı da eklemek lazımdır. Geleneksel bir takım uygulamaları ve Tevrat yorumlarını "modifiye" etmesinin nedeni de Yahudiliği daha anlaşılır hale getirmektir. Ve onun temel amacı Yahudi imajını yükseltmektir.²⁵ McClister'in ifade ettiği gibi, Josephus bir açıdan da Yahudi-Helen ortak zemini yaratma gayretindedir.²⁶ Hatta günümüz kavramlarıyla ifade etmeye çalışırsak aslında Josephus'un amacının bir "Yahudi medyası" oluşturmak olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü soruya cevap olarak ise; Josephus'un Tevrat ve Yahudilikle ilgili yorumlarının tamamen kendisine özgü olmadığı, bunların onun yetiştiği kültür içerisinde kaynaklarının bulunduğu söylenebilir. Zira Josephus'un değerlendirmelerinde Philo gibi Yahudi yazarların, *Karailer* ve *Samiriler* gibi dönemin diğer Yahudi gruplarının ve o dönem *Haggadik* kültürünün izlerini görmek mümkündür.²⁷ Bunun yanında bir de Josephus'un dayandığı kaynak olarak bahsedebileceğimiz Kelley ve Vermes'in dikkat çektiği, biraz daha geniş bir arkaplan vardır. Örneğin Kelly, Josephus'ta bir kozmopolitizm görür²⁸

24 Romadaki Yahudi karşıtlığı hakkında bkz. Paul Spilsbury, "Flavius Josephus on the Rise and Fall of the Roman Empire", ss. 1-24; Jerry Leroy Daniel, *Apologetics in Josephus*, s. 16-54.

25 Bkz. Jerry Leroy Daniel, *Apologetics in Josephus*.

26 David McClister, *Ethnicity and Jewish Identity in Josephus*, s. 269.

27 H. W. Basser, "Josephus as Exegete", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 107, No. 1 (Jan. - Mar., 1987), ss. 21-30. Bernard Revel, "Some Anti-Traditional Laws of Josephus"; Goldenberg, "The Halakha in Josephus and in Tannaitic Literature". Josephus'un yetişmesinde etkili olan çevre ve kaynaklar hakkında bkz. Ss. 36-170. Seth Schwartz, *Josephus and Judaism*, ss. 36-170. Josephus'un Yahudi kanunu tasnifi ve Kumran metinleriyle ilgili bir karşılaştırma için bkz. David Altshuler, "On the Classification of Judaic Laws in the "Antiquities" of Josephus and the Temple Scrollof Qumran", *AJS Review*, Vol. 7/8 (1982/1983), ss. 1-14. Stuart Dunbar Robertson, *The Account of Ancient Israelite Tabernacle and First Priesthood in the Jewish Antiquities of Josephus Flavius* (bu araştırma Josephus'un İbrani yanında Yunanca *Tevrat*'tan yararlandığını göstermektedir).

28 Nicole Kelley, "The Cosmopolitan Expression of Josephus's Prophetic Perspective in the Jewish War", ss. 257-274. Bu bakımdan Josephus'un bakış açısı ile 20. yüzyıl başında mo-

ki bu Vermes'in daha net ifade ettiği, kökleri eskiye dayanmakla beraber o dönem Filistin bölgesinde de var olan ve "öz" kaygısına dayanan "insan merkezci" anlayıştır. Vermes'e göre Josephus Yahudi Kanununun özünün insan sevgisi olduğunu ve bunun Yahudi olmayanları da kapsadığı inancındadır. Filistin bölgesinde Philo'da, Josephus'ta daha sonra da İsa'da görülen (fakat bunu İsa değil Gentile Kilise daha açık formüle etmiştir Vermes'e göre) bir öz kaygısı vardır.²⁹ Vermes Josephus'ta da var olduğuna inandığı bu bakış açısının en güzel ifadelerinden biri olarak M.S. 3. yüzyılda yaşamış Filistinli amora *Simlai*'den Yahudi Kanununun özetlenmesi örneğini aktarır:

"Musa'ya 613 kural vahyedildi... Davud geldi ve bunları 11 kuralla özetledi (15. Mezmur)... İşıya geldi bunları 6 kuralla özetledi (doğru yolda yürümek, konuşmada dürüst olmak, haksız kazançtan uzak durmak, rüşveti reddetmek, şiddete yönelik telkinlere kulak asmamak, kötülük görmekten rahatsız olmak -*İşıya*, 33:15)... sonra Mika geldi ve bunları 3 kuralla özetledi (adil davranmak, merhameti sevmek, Tanrı yolunda tevazu ile yürümek -*Mika*, 6:8)... İşıya tekrar geldi ve bunları iki kuralla özetledi (adaleti gözetmek ve doğru davranmak -*İşıya*, 56:1)... sonunda Amos geldi ve bunları tek bir kuralla özetledi: *Bana yönel, yaşayacaksın (Amos, 5:4)*".³⁰

Josephus ve Dönemin Yahudi Grupları

Josephus'un bize sunduğu önemli bilgilerden biri de onun kendi dönemindeki Yahudi grupları ile ilgili söyledikleridir. O, yaşadığı dönemdeki üç Yahudi düşünce ekolü olarak *Ferisiler*, *Esseniler* ve *Sadukileri* sayar.³¹ Buna ilaveten *Zealotlardan* da bahseder.

dernizmin getirdiği olumlu gelişmeleri takdir etmekle beraber her biri kendi medeniyetlerini insanlık için alternatif kurtuluş modelleri olarak gören Tagore, İqbal ve Schuming'in kosmopolitizmi arasında benzerlik kurulabilir. Bu üç isimle ilgili karşılaştırmalı bir analiz için bkz. Adam K. Webb, "The Countermodern Moment: A World-Historical Perspective on the Thoughts of Rabindranath Tagore, Muhammad Iqbal and Liang Schuming", *Journal of World History*, vol.19, no.2, ss. 189-212.

29 Geza Vermes, "A Summary of the Law by Flavius Josephus", *Novum Testamentum*, Vol. 24, Fasc. 4 (Oct., 1982), ss. 289-303.

30 Vermes, a.g.m., s. 303.

31 *Antiquities*, xiii. 7. 11. Josephus'un dönemin Yahudi fırkaları konusunda değerlendirmeleri ile ilgili bir çalışma için bkz. Bekir Zakir Çoban, "Josephus'un Gözüyle İlk Dönem Yahudi Fırkaları", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII/2008, ss. 57-69.

Josephus'un Ferisilerle ilgili ifadeleri ayrı bir anlam taşımaktadır. Zira o kendisinin de bir ferisi olduğunu söylemektedir.³² Bu fırkanın inanç ve uygulamaları yanında diğer insanlarla ilişkileri ve siyasî tavırları hakkında da bilgi vermektedir. Kaderi ve ölüm sonrası hayatı inkar eden Sadukiler ve tamamen kadercı bir özellik gösteren Essenilerle karşılaştırıldığında, Josephus'un söylediklerine göre Ferisiler bu konuda orta bir yol izlemişlerdir. İnsana sorumluluk yüklemeleri en dikkat çekici özelliğidir ferisilerin. Josephus onların bir diğer özelliklerini Yahudi Kanunu'na bağlılık olarak tasvir eder. Ona göre Ferisiler Kanun'un yılmaz savunucularıdır.³³ Ama, sözlü geleneği de benimzediklerinden, aynı zamanda Kanun'u yorumladıkları ve Tevrat'ta yer almayan kanunlar öngördükleri, yani -İslâmî bir terimle- bazı konularda "içtihad" yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Bunu onun Ferisiler için "insanlara Musa'nın Kanunu'nda olmayan kuralları empoze etmektedirler" tarzında cümlelerinden anlamaktayız.³⁴ Josephus kendi zamanındaki Ferisilerin sayısının 6.000 civarında olduğunu söyler.³⁵ Yine onun anlatımına göre, zamanın Yahudilerinin dinî hayatı üzerinde Ferisilerin büyük bir etkisi vardır.³⁶ Ferisilerin savaşı önleme çabalarından da saygıyla söz etmektedir.³⁷ Josephus'un Ferisilerde takdir ettiği en önemli niteliklerden biri de Sadukilerin aksine, onların kendilerinden olmayanlara gayet insanî bir biçimde yaklaşmalarıdır.³⁸

Josephus, kendi döneminde Essenilerin sayısının 4.000. civarında olduğunu söyler.³⁹ Esseni topluluğuna üye olmak, belli bir prosedürü gerektirmektedir. Cemaate tam üye olabilmek için aday en az üç yıllık bir süreçten geçmelidir. Aslında yemin etmeye karşı olmalarına rağmen, Esseni topluluğuna üyelik fiilî olarak ancak ağır bir yemin ile başlamaktadır.⁴⁰ Josephus'a göre Esseniler katı bir kader anlayışına sahiptirler ve her şeyin Tanrı'nın elinde olduğuna inanırlar.⁴¹ Ayrıca, insan ruhunun ölümsüzlüğünü ve beden ruhun

32 *Against Apion*, ii. 215. 220.

33 *Jewish War*, ii. 163.

34 *Antiquities*, xii. 10. 6.

35 *Antiquities*, xvii. 2. 4.

36 *Antiquities*, xvii. 2. 4.

37 *Jewish War*, ii. 416.

38 *Jewish War*, ii. 163.

39 *Antiquities*, xviii. 5.

40 *Jewish War*, ii. 144-162.

41 *Antiquities*, xviii. 7.11.

hapisanesi olduğunu kabul etmektedirler ki, Josephus onların bu düşüncesinin Yunanlılarla benzerliğine dikkat çeker.⁴² Fakat anlaşılan Esseniler ruhun ölümsüzlüğüne inanmakta, ancak bedenen tekrar dirilmeyi kabul etmemektedirler. Çünkü Josephus onların, ölümden sonra iyilerin ruhlarının esenlik içinde olacağına, kötülerinkilerin ise soğuk bir karanlıkta acı çekeceğine inandıklarını söyler.⁴³ Bunlara ilaveten Josephus, Essenilerin temizliğe büyük önem verdiklerini söyler.⁴⁴ Onun ifadelerine göre, yağı kirli kabul ettikleri için yağ sürünmemekte ve beyaz elbiseler giymektedirler. Evleri herkese açık olup misafirperver insanlardır.⁴⁵ Ticaretle uğraşmazlar ve kendi aralarında ortak mülkiyet uygularlar.⁴⁶ Josephus ayrıca Esseniler içerisinde bir yönetici grubun olduğunu ve bu grubun bir meclis gibi çalışıp, çoğunluğun isteği doğrultusunda karar aldığını ifade eder.⁴⁷

Günümüzde Esseniler çoğunlukla çölde münzevi hayat yaşayan bir topluluk olarak tasvir edilmekte ise de Josephus'un ifadelerine bakılırsa -bazıları monastik bir hayat tarzını benimsemiş olabilirse de- bu durum Essenilerin tamamı için geçerli değildir. Josephus'un anlatımına göre *Menahem* adında bir essenî, Kral Herod'la iyi ilişkiler kurmuştur.⁴⁸ *Esseni John*, Roma'ya karşı savaştan bir generaldir.⁴⁹ Dahası, Josephus Essenilerin Romalılara karşı nefret dolu olduklarını söyler.⁵⁰ Ayrıca onların savaşta Romalıların hücumuna uğradıklarını da belirtmektedir⁵¹ ki, bu onların isyana katıldıklarının, en azından tamamen savaştan uzak kalmadıklarının delili sayılabilir.⁵²

Josephus Ferisiler ve Essenilere oranla Sadukilerden çok daha az bahseder. Onun ifadelerine göre Sadukiler; ne kaderin ne de Tanrı'nın insanlara bir müdahalede bulunabileceğine, insanın iyiyi ve kötüyü seçmede tamamen

42 *Jewish War*, ii. 163.

43 *Jewish War*, ii. 8. 11.

44 *The Life*, ii. 202, 205.

45 *Jewish War*, ii. 124-143.

46 *Jewish War*, ii. 8. 4; 8. 3.

47 *Jewish War*, ii. 144. 162.

48 *Antiquities*, xv. 371-378.

49 *Antiquities*, ii. 567.

50 Bkz. *Antiquities*, xviii. 146.

51 *Jewish War*, ii. 144-163.

52 Josephus'un eserlerindeki Esseniler üzerine ayrıntılı bir çalışma için bkz. Douglas P. Finkbeiner, *The Essenes According to Josephus: Exploring the Contribution Josephus' Portrait of Essenes to his Larger Literary Agenda*, University of Pennsylvania, 2010.

özgür olduğuna ve her bireyin kendi geleceğini belirlemek zorunda olduğuna inanmaktadırlar. Yine onlar ruhun ölümsüzlüğünü inkar etmektedirler. Kendilerinden olmayan insanlara karşı tavırları da dostça değildir.⁵³

Josephus'un Zelaotlarla ilgili tasvirleri ise tamamen olumsuzdur. Onları zamanın "düşünce ekolleri" arasında saymadığı gibi, Josephus'a göre Zealotlar çılgın insanlardır.⁵⁴ "Zealot" onların kendilerine verdikleri bir isimdir.⁵⁵ Josephus, onları "terörist" diye nitelendirir ve Roma ile savaşın sorumluluğunu neredeyse tamamen onlara yükler.⁵⁶ İsimlerine atfen "hiç de gayretli işler yapmadılar" der.⁵⁷

Josephus bir de *Sicarii* ("katil" anlamında, Latince *scarius*'dan gelme) veya *Dördüncü Felsefe* adını verdiği bir gruptan bahsetmektedir. Bazıları bunların Zealotların aşırı bir kolu olduğu yorumunu yapsa da Josephus'un metinlerinde bu grubun Zealotlarla net bir bağlantısını kurmak güçtür. Onun ifadelerine göre bu insanlar, savaşta büyük pay sahibidirler ve Romalılara karşı öyle bir öfkeleri vardır ki, onlara yakınlık gösteren Yahudileri bile öldürmüşlerdir.⁵⁸ Josephus'a göre çoğu Yahudi isyana katılmak istememiş ama onun *Sicarii* diye isimlendirdiği bu grup Yahudileri isyana katılma konusunda provake etmiştir. Bu konuda müstakil bir çalışma yapmış olan Mark Brighton'a göre *Sicarii* terimi Josephus'un savaşta kendi dindaşlarını öldüren, isyan yanlısı militan Yahudiler için kullandığı bir isimdir.⁵⁹

Josephus ve Hıristiyanlık

Josephus aynı zamanda Hıristiyanlık için de önemli bir kaynaktır. İncil yazarlarıyla çağdaş olan Josephus'un eserleri dışında o dönemde ve o coğrafyada neler olup bittiğini, yani Hıristiyanlığın doğduğu ortamı ondan daha derli toplu anlatan başka bir kaynak mevcut değildir. Bunun yanında Hıristiyan yazarların Josephus'a ilgisinin sadece bu arkaplanla sınırlı kaldığı söylenemez.

53 *Jewish War*, ii. 163; *Antiquities*, xiii. 173.

54 *Jewish War*, ii. 654.

55 *Jewish War*, iv. 160.

56 *Jewish War*, iv. 183; iv. 208; iv. 229.

57 *Jewish War*, vii. 275.

58 *Jewish War*, ii. 435; vii. 405.

59 Mark Brighton, *The Sicarii in Josephus' Judean War*, University of California, 2005.

Görebildiğimiz kadarıyla özellikle iki husus açısından Josephus Hıristiyan yazarlarca önemli bir argüman olarak kullanılmaktadır.

Bunlardan ilki onun birkaç cümle ile de olsa İsa'dan bahsetmesidir. Josephus Flavius gerçekten de İnciller dışında o dönemde kaleme alınmış olan ve çok kısa da olsa İsa'dan bahseden yegane kaynaktır. İlginç olan, eserlerine baktığımızda asla Yahudilikten vazgeçmemiş olduğunu gördüğümüz Josephus'un İsa'dan "Mesih" diye söz etmesidir. Bu metinlerin günümüze Yahudiler değil, Hıristiyanlar tarafından taşınmış olması nedeniyle İsa ile ilgili bu ifadelerin Hıristiyanlarca sonradan Josephus'un eserlerine ilave edilmiş olduğunu düşünenler vardır elbette. Fakat Hıristiyanlar ilk dönemlerden beri Josephus'un bu ifadelerini İsa'nın hakikati için önemli bir delil saymakta ve buna "*Testimonium Flavianum*" yani "Flavius'un Şahitliği" adını vermektedirler. *Testimonium Flavianum* adı verilen pasaj *Antiquities*'te geçer. Buradaki ifadelere göre İsa, bilge ve mucizeler gösteren bir kişidir. Pilatus tarafından çarmıha gerilmiştir ve takipçilerine "Hıristiyanlar" denmektedir.⁶⁰

Jerome'dan başlayarak pek çok Kilise Babası Josephus'tan bahseder. Ancak *Testimonium Flavianum*'un en tipik şeklini 4. yüzyıl Kilise Babalarından Eusebius'ta görürüz. Eusebius'un, ünlü *Kilise Tarihi*'nde İsa ile ilgili Josephus'tan yaptığı alıntılar mevcut Josephus metinlerindekiyle neredeyse aynıdır.⁶¹ Bu, Josephus'un İsa'dan bahsettiğinin de, onun eserlerinin bir Hıristiyan müdahalesine maruz kalmadığının da kesin delili sayılamaz elbet. Bu-

60 Bkz. *Antiquities*, xviii.3.3. *Jewish War*'ın "Slav versiyonu"nda İsa'ya atfedilen özellikler biraz daha ayrıntılıdır. Burada insan gibi görünen fakat insanüstü özelliklere sahip bir adamın ortaya çıktığı, bazılarının onun'ölüleri dirilttiğine ve hastalıkları mucizevi bir şekilde iyileştirdiğine inandığı söylenmektedir. Bkz. Williamson'un, *Jewish War*'ın Slav Versiyonu'ndaki farklılıkları gösterir eki (*The Jewish War*, s. 398, 399). "Testimonium Flavianum" ile ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. Alice Ann Whaley, *Josephus on Jesus: Historical Criticism and the Testimonium Flavianum Controversy from Late Antiquity to Modern Times*, University of California, Berkeley, 1998. Ayrıca bkz. J. Carleton Paget, "Some Observations on Josephus and Christianity", *Journal of Theological Studies*, vol. 52, 2 (Oct. 2001), ss. 439-624; K.A. Olson, "Eusebius and the Testimonium Flavianum", *The Catholic Biblical Quarterly*, 69, 1999, ss. 305-322; Zvi Baras, "The Testimonium Flavianum and the Martyrdom of James", *Josephus, Judaism and Christianity*, ss. 338-348. Josephus metinlerinde ayrıca İsa'nın kardeşi James'ten de bahsetmektedir (*Ant.*, xx.9.1.). Hıristiyan yazarların çoğuna göre bu kişi Kudüs'ün ilk piskoposu sayılan ve "Sadık James" ismiyle bilinen şahsiyettir.

61 Eusebius, *The Ecclesiastical History of Eusebius Pamphilus*, trans. from Greek C.F. Cruse, London, 1851, I, xi.

nunla birlikte *Testimonium Flavianum*'un otantikliği ile ilgili Antik dönemde ve Ortaçağda herhangi bir tartışma bilinmemektedir. İlk defa 16. yüzyılda bir Protestan yazar, *Lucas Osiander*, Josephus'un İsa'dan bahsettiği pasajın otantik olmadığını iddia etmiştir ve ancak bu yüzyıldan sonra söz konusu metinle ilgili tartışmalar görülmeye başlamıştır.⁶²

Hıristiyan dünyada Josephus'un Hıristiyan olduğuna inanarlar olmuştur.⁶³ Josephus'un eserlerinden bunu çıkarmak mümkün olmadığından bu çok ciddiye alınabilecek bir iddia değildir. Fakat Hıristiyanların *Testimonium Flavianum* kapsamındaki bu tür söylemlerine Yahudilerden zaman zaman eleştiriler gelmektedir. Bunun örneklerinden biri 20. yüzyıl başlarındaki önemli Yahudi yazarlardan Solomon Zeitlin'in konuyla ilgili makalesidir. Zeitlin'in eleştirisi Josephus'un İsa'dan bahsetmesi değil daha ziyade onun "Mesih"liğini kabul ettiği iddiasına yöneliktir. Eusebius ve Josephus'ta geçen pasajları kelime kelime karşılaştırarak yaptığı tahliller sonucunda Zeitlin, Eusebius'un Josephus'u "yorumladığını" iddia eder. Bunun yanında Zeitlin, Eusebius'un bu konuda yegane fikir beyan eden Kilise Babası olmadığına, mesela *Origen*'in tam tersi ifadelerle Josephus'un İsa'yı Mesih kabul etmediğini söylediğine dikkat çeker. "Slav versiyonu"daki İsa bahsinin sonradan eklemeye olduğundan ise son derece emindir. Sonuçta Zeitlin'e göre Josephus Hıristiyan değil, ferisi geleneğinden gelen bir Yahudidir ve bu yüzden İsa'yı "Mesih" olarak kabul etmesi imkansızdır.⁶⁴

İkinci olarak; Josephus metinleri Hıristiyan yazarlarca *Yeni Ahit*'in ve Hıristiyanlığın gerçekliğinin kanıtı olarak da kullanılmaktadır. E. Kelly'nin bir makalesinin başlığı bu bakış açısını oldukça manidar bir şekilde ortaya koyar.⁶⁵ Bahsettiğimiz hususta tipik bir örnek olarak Carl Clemen'i gösterebiliriz. Clemen Yahudi kutsal metinleri ile *Yeni Ahit* arasındaki bazı farklılıklar

62 Bkz. Whaley, *Josephus on Jesus*.

63 Bkz. Carl Clemen, "Josephus and Christianity", *The Biblical World*, Vol. 25, No. 5 (May, 1905), ss. 361-375.

64 Bkz. Solomon Zeitlin "The Christ Passage in Josephus", *The Jewish Quarterly Review, New Series*, Vol. 18, No. 3 (Jan., 1928), ss. 231-255.

65 Erin E. Kelly, "Jewish History, Catholic Argument: Thomas Lodge's 'Workes of Josephus' as a Catholic Text", *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 34, No. 4 (Winter, 2003), ss. 993-1010. benzer bir çalışma olarak bkz. A. Kampmeier, "Josephus and Tacitus on Christ", *The Monist*, Vol. 21, No. 1 (January, 1911), ss. 109-119.

lar konusunda Josephus'a müracaat eder ve onun söylediklerinin *Yeni Ahit*'i doğruladığını savunur.⁶⁶ Örneğin *Resullerin İşleri*'nde Tanrı İbrahim'e ülkesini ve akrabalarını bırakıp kendisinin göstereceği ülkeye gitmesini emreder. İbrahim bunun üzerine Kildanilerin ülkesinden ayrılır ve Harran'a yerleşir.⁶⁷ Tevrat'taki anlatıma göre ise bu olay İbrahim Ur'dan ayrılıp Harran'a geldikten sonra vuku bulmaktadır. Yani İbrahim Harran'dayken Rab ona burayı terk etmesini söyler ve o da Harran'dan ayrılıp Kenan ülkesine göç eder.⁶⁸ Yine, *Yeni Ahit*'te Musa'nın konuşmada mahir olduğu ifade edilir.⁶⁹ Halbuki *Çıkış* kitabında Musa'nın konuşmakta zorlandığı belirtilmektedir.⁷⁰ Clemen bu iki hususta da Josephus'un söylediklerinin *Yeni Ahit*'i doğrular nitelikte olduğu iddiasındadır.⁷¹

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Josephus'un eserleri üzerindeki tartışmalar bunların değerini azaltacak mahiyette değildir ve gerek Yahudilik, gerek Roma, gerekse Hıristiyanlık açısından bu külliyat –özellikle ülkemizde– üzerinde hala yeterince çalışılmamış bir araştırma alanı olarak durmaktadır.

Josephus Roma hakimiyeti altında, Yahudiler için önemli bir kırılma noktası yaratan bir savaşın akabinde ve Yahudilere yönelik pagan dünyasında ciddi bir antipatinin mevcut olduğu bir dönemde kaleme almıştır eserlerini. Hassas bir zemin üzerindedir, zira bir tarafta kendi halkı diğer yanda hakim bir güç bulunmaktadır. O, söylemi itibariyle bir taraftan Yahudiliği Helenleştirmişse de diğer yandan Roma'yı ve helenizmi Yahudileştirmiştir. Aslında Josephus'un yazdıkları Yahudilere değil *gentilelere* yöneliktir. Yahudiliği Helen kalıplarıyla anlatmasının amacı paganlarla ortak bir zeminde konuşmak

66 Carl Clemen, "Josephus and Christianity", *The Biblical World*, Vol. 25, No. 5 (May, 1905), ss. 361-375.

67 *Res. İş.*, 7: 1-5.

68 *Tekvin*, 11: 31; 12: 1-5.

69 *Res. İş.*, 7: 22.

70 *Çıkış*, 4: 10.

71 Clemen, a.g.m., s. 370, 371. Clemen'in bu iddiası net bir gerçekliği ifade etmekten ziyade yorumlara dayanmaktadır. Zira Josephus'un eserlerine baktığımızda, İbrahim'den bahsettiği kısmın (*Ant.* i.7.1.) *Resullerin İşleri*'ndeki ifadelerle aynı olduğunu söylemek ancak "yorum" yaparak mümkündür. Yine Musa ile ilgili Josephus sadece onun konuştuğundan bahseder (*Ant.* ii.12.2.; iii.1.4.) *Yeni Ahit*'te geçtiği gibi "konuşmakta ustaydı" demez.

ve kendi inancını, geleneğini ve halkını meşrulaştırmaktır. Tevrat'a, Yahudi tarihine ve dönemindeki Yahudi gruplarına bakışında hep bu amaç ön plandadır. Özellikle bazı Yahudi yazarların onun Yahudiliği geleneksel çizgi dışında (unorthodox) yorumladığı iddiaları ise bir ölçüde anakronizmdir. Zira o dönemde sonraki şekliyle bir ortodoks Yahudilik değil, ancak onun öncüsü sayılabilecek bir eğilim söz konusudur. Bu eğilim de diğerleri arasında yalnızca bir tanesidir. Kutsal metinler, ölüm sonrası hayat gibi temel bazı konularda dahi tamamen zıt inançlara sahip Yahudi gruplarının bulunduğu bir ortam mevcuttur.

Eserlerinin Hıristiyanlar tarafından günümüze taşınması bazı müdahaleleri akla getirmekle birlikte onun İsa'dan bahsetmesi mümkündür. İsa'yı Mesih kabul etmesi makul görülmeyebilir de, özellikle Verme'sin dikkat çektiği "özcülük" açısından İsa ile paralel bazı yönleri olduğu düşünülebilir ve bu bakımdan onun İsa'dan saygıyla bahsetmesi anlaşılabilir bir husustur. Fakat eserlerinin bize gösterdiğine göre o bir pagan veya daha sonra gelişen müstakil bir inanç anlamında "Hıristiyan" değil bir yahudidir. Josephus'un "aykırı" görülen söylemleri vardır. Ama bu yorumlarının paralellerini o dönem kültüründe ve Yahudi gruplarında görmek mümkündür. Bu açıdan onun çoğu zaman yeni yorumlar icat etmediğini var olanlar arasından kendi bakış açısına uygun olanları tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Son olarak belirtmeliyiz ki; Josephus'un tavrı o döneme ve sadece Josephus'un kendisine has değildir. Bunun benzerlerini tarihte de günümüzde de görmek mümkündür. Hakim kültürle uzlaşma veya mevcut dünyevi iradeyi Tanrı kaynaklı görme, daha sonra gerek Yahudi gerek Hıristiyan dünyasında çeşitli kişi ve gruplarca benimsenmiş bir anlayıştır. Bu durum İslâm dünyası için de geçerlidir. Mesela geçtiğimiz yüzyılda İslâm dünyasının yetiştirdiği en önemli isimlerdendir Muhâmmed İkbal. Ama onun Britanya İmparatorluğu ile ilgili söyledikleri Josephus'un Roma ile ilgili söyledikleriyle oldukça benzerdir.⁷² Günümüzde de -Josephus'un, zamanının "Judeofobia"sına karşı bir söylem

72 İkbal İngilizce olarak verdiği ilk konferansta Büyük Britanya İmparatorluğunu Allah'ın iradesinin bir sonucu olarak görür. Hatta "İngiliz İmparatorluğu dünyadaki en büyük İslam (Muhammedan) imparatorluğudur" der. Bkz. *Islam as an Ethical and a Political Ideal: Iqbal's maiden English lecture*, ed. by S. Y. Hashimy (Lahore: Orientalia, 1955) s. 97-98, 106.

oluřturma gayretine benzer řekilde- İřlâm dűnyasında “İřlâmofobia”ya karřı bir sűyem oluřturma çabası vardır. Bunu doęru veya yanlış diye deęerlendirmek bizim burada yapabileceęimiz bir řey deęildir. Daha entelektűel veya daha kaba biçimlerinin olduęunu sűyleyebiliriz sadece.

Beki L. Bahar *Demokles’in Kılıcı* adlı oyununda istemeyerek de olsa kendi halkını bir yana bırakıp hakim gűcűn emrine giren iki kişinin, Josephus ve Demokles’in, hapsedildikleri mağarada yargılanmayı beklerken gerçekteş-tirdikleri diyalogları anlatır. Oyunda Demokles ve Josephus yargılanırlar ama karar açıklanmaz; kararı izleyiciler verecektir.